

Bál volt... Bál lesz!

Kis farsangi báltörténet

Az ideai farsang már olyan, mint a régiek voltak. Az elmaradt mulatságokat országszerte megrendezik, szinte minden hétvégére jut több farsangi meghívó. Jóleső érzés néha régi báli hangulatokat is felidézni, a farsang történetében bűvárkodni, megismerni régi népszokásokat, hagyományokat, melyek generációkról generációra öröklődnek tovább és máig elevenek. De olvashatunk olyanokról is, melyek feltámasztásra, felidézésre várnak vagy éppen veszni látszanak.

Olvassák el kis farsangi báli történetünket!

A vízkereszt nemcsak a húshagyókeddig (a húsvétot megelőző negyvenedik napig, a negyvennapos böjtig) tartó farsang, a karneválok, a népi játékok időszakának kezdete, hanem a báli szezoné is. A városiasodás velejárójaként az egykori „farsangi örület” a nagytelepüléseken az idők során táncvígalmakká szelídült.

A XVII. században még dörgő prédikációkat váltottak ki a megtapasztalt táncforgatagok. A kor szerzői „fertelmeskedő s bujálkodó tánc”-ról és a táncolók Isten általi büntetéséről (Gyulai Mihály, 1681.) a „tánc pestiséről” (Szentpéteri István, 1697) meg arról szóltak „hogy a Pokolbeli ördögnek egy hathatóbb eszköze pokla töltésére az ő tojta táncnál nem lehet”, valamint a „parázna, gyilkos nem nyavalyásabb állapotú a táncszerető s gyakorló embernél” (Pathai János, 1683). A következő századra, mivel Európa innensőbb felének királyi udvaraiban is teret nyert a lassú, méltóságteljes, „udvarias”, udvarképes tánc, ezek a harci dobok lassan elhalkultak. Az azonban, hogy Mária Terézia királynőnek báli rendeletet kellett 1772-ben kibocsátania (ez volt az első ebben a műfajban), amely a következő évi pest-budai farsangi báltartást szabályozta, azt sejteti, hogy korábban erre felé is lehettek az elvárt állomástól eltérő események. Uralkodónk „minekutána [...] nyilvános bálakat engedélyezni kegyeskedett, a melyeken a közönség a maga nagyobb gyönyörűségére lárvákban avagy maskarákban vehet részt, abban a magas bizalomban tette, hogy e legfelsőbb kegyeivel senki visszaélni nem fog, hanem minden emberfia annál tisztességesebben fogja magát viselni, mert ellenkező esetben minden irgalom nélkül kivezettetik a bálteremből.” – olvasható a sokat sejtető dokumentumban. A rendelet egyébként „az utálatos maskarák viselését” is tiltotta.

A báltartási jogot akkoriban meg kellett vásárolni, az engedélyezett összes báli termet, külön-külön bérlők vehették meg, amellyel az adott helyszínen zajló valamennyi táncost haszonszedőivé lehettek. Akik csak bált akartak, velük kellett megállapodjanak. Persze, hogy ha híján volt a jelentkező, maguk is sorra szervezték a bálakat. A legkedveltebbek ekkor a maszkabálók voltak, azaz a teljes jelmezes megjelenést, meg a csupán álarcviselést előírók. Aki bele kíván érezni egy korabeli ilyen eseménybe, az jócskán kap ízelítőt Csokonai 1799-ben írt vígeposzából, melynek a „Dorottya vagyis a dámák diadalma a farságon” címet adta, s ihletője a kaposvári farsang volt.

A mai értelemben vett polgári bál hazai elterjedése – kritikusan szerint: túlbujánzsága – a XIX. század második felére volt tehető. A főúri, zártkörű táncestek mellett zajló polgári bálhoz ugyanis megerősödő polgárság is szükséges volt. A bál ekkortól olyan társadalmi eseménnyé vált, amely a puszta kikapcsolódásnál, mulatozásnál sokkal jelentősebb szerepet töltött be. Egyrészt reprezentálta azt a kört, amely szervezésére vállalkozott, rangot adott mindazoknak, akik megjelentek, megjelenhettek a táncparkettek környékén. Másrészt olyan találkozási alkalom volt, amelyen egy hivatás, egy ipar, kisipar, egy szűkebb vagy tágabb lakóövezet, egy szabadidőtöltő foglalatosság,

vagy hát bizony egy-egy vagyunkör „krémje”, illetve hozzátartozóik kapcsolataikat elmélyíthetik, ismerkedhetnek egymással. Az asszonyokat persze férjeik kísérték. (Arról, hogy csak a megfelelő szintet megugró személyek kerülhessen egymás mellé, a meghívó, a belépti díj és az egyéb költségviselési terhek gondoskodtak.) Harmadrészt – s ez volt talán a legizgalmasabb – ezek a szórakoztató vidám találkozókat teremtettek alkalmat a megfelelőnek ítélt társaságban a vőlegény- és menyasszonykeresésnek is. Az „elsőbálozó” kisasszonyok és ifjuraok joggal tartották életük alkonyán is felnőttkoruk hajnalának e meghatározó eseményeket. (Úgy tartotta a hagyomány, hogy az lány, aki felkérve egy bál során háromszor is táncot lejt ugyanazzal a fiatalemberrel, gyakorlatilag már konty alatt érezheti magát. Felkérője részéről is elkötelezettséget feltételezett a háromszori tánclejtés.) Felnőtt asszonykísérő (*gardedám*) nélkül ezért egyetlen lány sem vehetett részt a rendezvényen. Ők figyelték óvó szemekkel a leányzó és táncpartnere illendőségét, s tartották nyilván a hétköznapokra a kísértjük számára lehetséges, ám felkérésben renyhe „partiképes” ifjakat, hogy a következő évi bálra megpuhítsák szüleiket. Hogy valamelyik jövő évi táncra már előzetesen a lány táncrendjébe írassa magát. Éberségük a titkos szerelmesek szerencséjére azonban kijátszható volt. Sikerkiadványként sorra jelentek meg a különféle *legyezőnyelvek*, melyekből eltanulható volt miként lehet fontos üzeneteket küldeni a fülledt báli termekben nélkülözhetetlen kézi légcserélők bizonyos állásaival, lebbentéseivel.

Minden valamire való bálhoz egyedi tervezésű *táncrend* dukált. (Ezeket külön áron kellett megvenni a bálrendezőstől.) Felsoroltatott bennük valamennyi sorra kerül tánc, s a mellettük levő üres helyre – a többnyire hozzáfűzött kis ceruzával – azt lehetett beírni, hogy kinek ígérte el, kivel járta el, az illető (kis)hölgy az adott táncot. A francia négyest, a bécsi és angolkeringőket, a polkát és csárdást, az elkövetkező században a tangót vagy az időszerű divattáncokat (*shimmy*, *charleston*, *rumba* stb.). Természetesen az a táncpartner, aki nem akart lemaradni, idejekorán feliratkozott a kiszemelt (vagy atyai szigor, illetve illem által kijelölt) lány táncrendjére. Hogy a véletlennek is nagyobb esélyt adjanak, néhány bálban a táncrendeken egy tánc mellett csillag jelezte, hogy az az egy előre el nem ígérhető, és le nem köthető. Így aztán a legszemfülesebb *gardedám* sem tudta megakadályozni, hogy arra lesben álló, rajtra kész felkérő érkezzenek.

Ezek a táncrendek bárlól bálra eleve úgy készültek, hogy egyediségükkel még nagymama korban is nosztalgiára késztesse. Gyönyörű kézműipari munkák voltak. A legszellemesebbek még a bál szervező körre, a bál jellegére is utaltak. Az első, 1871-ben tartott orvosbálra egy elefántcsontból készült, orvosi műszerekkel telefaragott fedőlapú táncrend készült. A következő évin kis hőmérő is volt. A cukrászbálon kis sodrófát formált. Az 1867-es jogászbálon az 5 forint volt a belépti díj és 7 forintba került az a női táncrend, amely „pompás nemzetiszínű szalagon lógó aranybullát tüntetett fel”. A Nemzeti Évezős és Vitorlázó Egylet hajósbájlján a női táncrend egy pompás kivitelű, teljesen felszerelt bronzcsónakot ábrázolt ezüst evezőkkel. Az 1882-es budapesti román bálban a táncrend kék és vörös atlaszmezőjű kerek pajzs volt, melyen keresztül bronzgerenda feküdt a bál időpontjával. Az egész széles vörös atlaszszalagon és láncokon lógott, az előbbi kék és sárga kis címeren a bál monogramjával. 1938-ban a Bristol Szállóban rendezett magyar-lengyel bálban egy olyan tarsoly volt a táncrend, melynek egyik oldalát a magyar, másikat a lengyel címer díszítette, de lehetne még hosszan folytatni a sort. Még a legegyszerűbb bálokon is odafigyeltek a szívecskét, olykor retikült, oldaltáskát, kitüntetést formáló kis tárgyakra.

Ezek megterveztetése a *Bálbizottság* dolga volt. Az adott közösség őket bízta meg a méltó szervezéssel. Akadt öt-tízfős bálbizottság is, de volt példa akár százas létszámúra is. E testületek rendszerint már az

előző év októberében-novemberében megkezdték a tevékenységüket. (Németországban például hagyományosan november [XI. hó] tizenegyedikén tizenegy óra tizenegy perckor láttak, s látnak ma is hivatalosan munkához.) Számos dolguk volt annak idején. Nekik kellett időben lekötöniük a megfelelő báltermet, megterveztetni a táncrendet, a meghívót. Nekik kellett megtalálniuk és felkérniük a megfelelő bálányát. A *bálanya* nemcsak női védnöke volt a bálnak, aki nevével hozott rangját mintegy átkölcsönözte az eseménynek, hanem sokáig valóságos felügyelője is volt az illemszabályok megtartásának. Bár közvetlen közbeavatkozásukat nem jegyezték fel a krónikák, ám a rendezőséggel kapcsolatban lévén, azok esetleges beavatkozásai mögött is ott serénykedhettek. A XIX. századi bálók jó néhányában megemelt páholyszerűségből kísérték nyomon a vigasságot, pusztá jelenlétükkel is fegyelmezve az egybegyűlteket. Valóságos verseny folyt a minél nevesebb potentátok feleségeinek felkéréséért. A bálanyák rendszerint egy káprázatos csokrot kaptak vállálásukért, amit a bálon helyeztek a karjaikra. Mivel a *báli tudósítók* (ilyen sajtómunkások is voltak farsang idején) nemcsak a megjelent asszonyok és lányok neveivel és öltözetük minél szabatosabb leírásával lepték meg az olvasóikat, hanem rendre megírták, mely virágkötészetből származott a *bálanya csokra*, csakugyan odafigyeltek a minél látványosabb virágkompozíciókra.

A bálbizottság a bál nevével és időpontjával ellátott *emléktárgyakra* is megrendelést adott (legyezők, tükröcskék, púderszelencék, irattárcák, cigarettatartók, hamutálcák és más effélék), ami számukra szintén bevételt jelentett, az otthon maradt, nem bálképes korú testvéreknek, családtagoknak pedig kárpótlást, vigasztalást. *Tombolatárgyakat* is beszerettek a tombolajegyért megtartandó tárgysorsoláshoz. Az esetleges *bálkirálynő-választást* is meg kellett szervezniük, az érte járó díjat beszerezni. Volt ahol díszes, hímzett és feliratozott szalag, néhol korona, jogar, másutt zöld rozmaringgal teliszurkált piros alma volt a jutalom. Mindegy is volt egy versenyben, ahol csak a győzelem a lényeg. A legfontosabb teendők közé tartozott természetesen a megfelelő zenekar megtalálása és lekötése. A több bált is adó vidéki városokban a bizottságok „egybeműködése” révén akár sztárzenekar, híres *cigánybanda* is lekötethető volt a báli idenyre. Amely zenekar bizonyított, azt jó előre igyekeztek újra megnyerni maguknak. Jobb esetben maga a szálloda biztosította szerződött muzikusait. A bálbizottság szervezte meg az *étel- és büfészolgáltatást* is, esetenként a belépőjeggyel együtt kötelezően

megváltandó büféjeggyel is biztosítva a megfelelő fogyasztási kedvet. A termék alkalomhoz, a bálozó csoporthoz és újsághírbe illő díszítést is meg kellett szervezni.

A bálbizottságok, ha tehették, gondoskodtak olyan ingyenes meghívottakról, *díszvendégekről* is, akik emelték a rendezvény fényét, s vonzerőt jelentettek a bálók között válogatók számára. A már említett román bálnak például a Párizsból hazalátogató *Munkácsy Mihály* és felesége voltak egyik díszvendégei, az 1908-ban a pesti Royal szállodában tartott szerb bálnak *Bogdanovics Lucián* szerb püspök és *Kardaszevics* orosz főesperes, a budapesti Bem-szobor javára 1928-ban tartott magyar-lengyel bálnak pedig több királyi hercegnő mellett *Radziwiłł Sándor* herceg és *Kratoschwill Károly* altábornagy volt kiemelt résztvevője.

A pénzügyeket okosan és gondosan kellett intézniük, mert ha egy bál bevétele nem termelte ki a megrendezésére fordított összeget, a veszteség a bálbizottság tagjainak pénztárcáit terhelte. A rossz nyelvek szerint a felülfizetéses *jótekonysági bálszervezésnek* is ez volt egyik mozgatórugója. A meghatározott nemes célra fordították a teljes, a rendezési költségeken felüli összeget, így ez esetekben a bálrezi mindig fedezve volt. Felső körök báljain a nemes célra történő adakozás a jó ügyön túl a „rongyrázás” elleni általános ellenszenv mérséklését is szolgálta.

Ha már a rongyrázásnál tartunk, ne feledkezzünk meg arról sem, hogy *báli ruha* is az eladó sorba került lány védjegye volt. Minősége, divatossága, feltehető ára is jelezni volt hivatott viselője tehetőségét, növelhette kelendőségét. Ezért aztán, amikor a világháború hosszú időre megrendítette a báli kedvet, azon nemcsak a lányos anyák, zenészek, étekeszállítók, hanem a női és úri szabók s a cipészek is hosszan keseregtek.

Azután rövid időre ismét jobb világ köszöntött rájuk. Újólág egymást érték a bálók. Építész-, Huszár-, Vadász-, Medikus-, Lovas-, Korcsolya-, Iparos-, Vitézi-, Újságíró-, Cipős-, Jogász-, Tenisz-, Serfőző-, Kéményseprő-, Cukrász- és Protestáns-bál, Hölgfyodrászok bálja, Izraelita Nőegyleti bál, Katolikus ifjúsági bál, Szent István-bál... mozgatta meg a táncos lábú közönséget. Az 1938. év január 3-tól március 23-ig tartó hetvenkilenc napos báli szezonjából a budapesti báli naptárban mindössze huszonnégy olyan est akadt, amelyen sehol nem volt táncmulatság, de több olyan is, amelynek estjén hat helyszínen is mulattak a táncosok.

Nemzetiségeink már a polgárosodás kezdetén ráébredtek a saját bállok szervezésében mutatkozó tekintélyszerzés, közösség-, kapcsolat- és identitásépítés, nyelvgyakorlás és hagyományörzés lehetőségére.

A legrégebbi „nemzetiségi” bálók rendezése a budai német polgársághoz fűződik, bár az 1760-as évek végén még nem számítottak igazán nemzetiségnek, hiszen Budán akkor jószerével csakis németek éltek, másrészt az ország is az osztrák Habsburg birodalom része volt. Az első báli tragédia is velük kapcsolatosan esett meg 1776-ban. Békésen zajló multságukra fiatal joggyakornokok (jurátusok) ingyen kívántak bejutni, ami végül többszöri ostrom árán sikerült is nekik. A véres verekedések két halálos áldozatot követeltek. A rácvárosi szerbek is minden évben megtartották az úgynevezett szerb bált.

Monarchia szerte híre volt a budapesti román farsangi vigalomnak. „A román bál nálunk körülbelül azon helyet vívta ki magának, melyet a magyar bál foglal el Bécsben” – írta a Pesti Hírlap 1882 februárjában. „Hogy a főváros százezernyi lakossága között hány román család lakik állandóan, vagy hány időz itt legalább ideiglenesen, ezt nem csak a statisztikából tudhatjuk meg, hanem arról az évenként rendezni szokott román bálon is meggyőződést szerezhethünk magunknak. Aki csak közülök szalonképesnek érzi magát, el nem mulasztja e saját nemzetiségebéli bálon megjelenni, mely mintegy arra látszik hivatva lenni, hogy a fővárosi románok, általa legalább évenként egyszer életjelt adjanak magukról.” – írta egy másik lap, a Hon. A budapesti lengyel egylet

1881-től szervezte meg a Lengyel bálakat. A cigánybálok már az 1870-es években is közismertek voltak. Vidéken ezek olyan események voltak, amelynek bevétele nagyobb részben a bálidényt végigmuzsikáló zenekar primásának kezébe számoltatott le. A nagyobb városokban, s főként Budapesten idővel viszont az a formája is kialakult, amelyen a zenész-cigány közösség a maga és családtagjaik mulattatására rendezett – az úri közönség hasonló rendezvényeivel azonos elvek szerinti – találkozót, táncmulatságot.

Az első világháború véget vetett a bál kedvnek, ami igazán csak a húszas évek közepén-végén tért vissza. A régi hagyományok folytatódtak, de újak is keletkeztek. Az örmények 1919-ben alakult egyesülete is beállt a trianoni Magyarország bálszervezői közé. A két világháború között különböző jó nevű és tágas fővárosi kávéházakban tartották országos örmény báljaikat. Görög bálakat is rendeztek országszerte, ám e néven ekkor valójában a görögkeleti vallás híveinek táncmulatságait jelezték. Bár kétségkívül görög nemzetiségűek is akadtak a megjelentek között. A sváb bálakat a legnépszerűbb rendezvények között tartották számon. Az Új Nemzedék például így tudósít 1931 farsangján: „Itt is, ott is, a Vigadót környező utcákon nagy csoportokba verődve svábok. Az ország minden részéről eljöttek, hogy részt vegyenek a hagyományos sváb bálon, amelynek védői nem kisebb urak, mint Gratz Gusztáv volt külügyminiszter, Unkelhauser Károly, az utolsó horvát bán és Bleyer Jakab volt miniszter, egyetemi tanár”. 1928-tól az újabb világháború kitöréséig minden évben volt magyar-lengyel bál a fővárosban.

A háborút követő évtizedekben a bálók új, illetve falusi hagyományokban gyökerező formái váltak közkedvelté (utcabál, batyusbál, rongyosbál), és felülről inkább a farsangon kívüli időszak báljait támogatták (szüreti bál, újoncbál, Katalin-bál stb.).

A rendszerváltásig az országos nemzetiségi szövetséggel rendelkező hazai népcsoportok e szervezeteik égisze alatt szervezték meg báljaikat, a délszláv szövetség kezdetben többnyire csak közös, délszlávokat. Szombathelyen 1977-től tartottak horvát bálakat. Különösen nagy híreket lettek a békési megyeszékhelyen, a Csaba Szállóban tartott szlovák bálók, amelyeken az étkeknek is kitüntetett szerep jutott. Volt év, amikor hatvanon felüli számban kínáltak szlovák ételeket a több mint négyszáz vendégnek. A görögök a hatvanas-hetvenes években a Ganz kultúrtermében tartott báljaikon alkalmanként akár ezerötszázan is jártak a szirtakit, de természetesen Beloiannis sem maradt táncolatlan. A nem csökkenő népszerűségű sváb bálók egyikehez 1962 februárjában a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem előtt ismét botrányos jelenetek társultak, „mivel nem jutott elég hely a sváb bálra érkezett tömegnek, s a Baranyából, Tolnából, Bácskából felutazott vendégsereg erőszakkal próbált bejutni a vigalomba”. Ezért aztán attól kezdve évente több sváb bált is szerveztek Budapesten. (1983 januárjában például csak a Hotel Duna InterContinentalban négyet is), de Pécs kínálatában is két-három sváb bál lett az évenkénti norma.

A cigányok nemzetiségi szövetsége csak igen rövid ideig működhetett, de ők sem ma-

radtak bálók nélkül. Számukra egyrészt a Szórakoztató Zenészek Szakszervezete megyei bizottságai szerveztek ilyeneket, másrészt turistacsalogató, idegenforgalmi eseményként időről időre a nagyobb szállodák is. Ez utóbbiakon persze – a fellépőket és hozzátartozóikat leszámítva – nem cigány részvételre, hanem a korabeli cigánynótás-cigánytáncos-cigányzenés, helyenként cigányjelmezes közízlésbeli elvárásokba „beleszerető” közönségre, számos külhoni vendégre számítottak, s hamisítatlan „mű-cigány” dáridót szerveztek.

A rendszerváltást követő idők bálkultúrája mindannyiunk számára ismerős. Az újjáéledt Operabáltól az iskolai szalagavató bálokon át a batusbálokig igen széles a választék. A kisebbségi, majd nemzetiségi önkormányzatok megalakulása is szélesítette a báli kedvet. Valahol csak gyökeret vert az önkormányzatiság, helyet kapott a saját szervezésű táncvigalom is. Nemcsak a Budapesten zajló országos, fővárosi és kerületi nemzetiségi bálokról, hanem számos nagy sikerű vidéki társukról is cikkezett a sajtó. Csak úgy kiragadva: a szavai, szászvári, kaposvári, borjádi, pécsi, eleki, ajkai zsámbéki sváb; a szentendrei, százhalmobattai pomázi, deszki, szegedi, battonyai szerb; a debreceni, győri örmény; a szombathelyi, szentpéterfai, szegedi, felsőszentmártoni horvát; az eleki, gyulai román; a szanyi, csongrádi, szegedi, komádi, szentesi, tiszaderzsi cigány; a vámosújfalui és a 2017-től megrendezett miskolci ruszin bálról.

Ismervén a farsang természetét, csipetnyi kétségünk sincs: az emberek életszeretete, társaság-, közösség- és vidámságigénye a járvány múltán újrateremtett minden kényszerűségből megroppant hagyományt. A bálók túlélték a gazdasági világválságokat, a háborúkat, a diktatúrákat, a ragályokat. Ki tudja, lehet, hogy az idej farsangfarkán már a Covidot jelképező kiszébbabot is tűzbe-vízbe vetik...

fotók: fortepan és archív

Hegedűs Sándor

